

הביכורים האמיתיים של דורנו

מאת
דב אלבוים

ערב חג השבועות תש"ע, 62 שנה לאחר קום מדינת ישראל, וכמו הדור שהקים את המדינה – גם היום אנו מצויים במאבק והתמודדות בלתי פוסקים בזירות שונות ובמישורים רבים. אבל כל אדם והתחומים הקרובים במיוחד אל ליבו. ובתחום הקרוב אלי – זהות יהודית חילונית, שלח אותי יום העצמאות האחרון לחשוב על אחד האתגרים הגדולים של מדינת ישראל בימינו, והוא הניסיון לעצב תרבות יהודית חילונית בת קיימא - אתגר הקשור באופן הדוק לשאלת משמעותו של חג השבועות בימינו.

כידוע לכל, עיצובו של חג השבועות במקרא הוא חקלאי בעיקרו. המקרא בונה את אפיון החג כחלק מהמחזור הבסיסי של הבשלת מיני הדגן שהשתבחה בהם ארץ ישראל. לאחר ביכורי השעורה בתקופת הפסח, מצווה המקרא לספור שבעה שבועות תמימים עד לזמן ביכורי החיטה בחג השבועות בו מוגשים בבית המקדש כל ביכורי האדמה. בשלהי בית-שני, כאשר עם ישראל נפרד מאדמתו ובעיקר מהמקדש בירושלים החלה הספרות התלמודית ליצוק תוכן אחר לחג השבועות וקבעה אותו כחג מתן תורה.

אמנם לא היתה בידם של חכמי התלמוד אסמכתא ברורה לזיהוי של חג השבועות עם היום בו נערך מעמד הר סיני, אך הם נאלצו להסתפק בעובדה שמעמד הר סיני מתרחש לחפי התיאור המקראי בחודש השלישי הוא חודש סיוון. שינוי מהפכני שכזה באופיו וזהותו של חג השבועות נעשה ללא ספק כחלק מהמאמץ לבסס את המהפך הגדול שהתרחש ביהדות בתקופתם וביוזמתם של חכמי התלמוד – המעבר מדת הקשורה בקשר הדוק לפולחן וריטואלים סביב מרכז דתי מובהק אל דת שיכולה להתקיים גם ללא קשר לאדמה.

גם בחג הפסח, הקשור כבר במקרא בקשר הדוק לחג השבועות, אנו נתקלים באותו דיאלוג מרתק בין היהדות המקראית לזו התלמודית. ליל הסדר עבר מהפך מריטואל בעל מרכז ארצי ברור: קרבן פסח במקדש, אכילת מצה ומרור ועלייה לרגל לירושלים הפך לערב בו הריטואל מכיל בעיקר סיפור, מילים ודיבור. אלא שבניגוד לחג השבועות, הדיאלוג המרתק והמורכב שמתרחש בפסח כבר נרמז בחלקים השונים של ה"הגדה של פסח" המציגה לנו את שתי המסורות – את המסורת של רבי עקיבא ורבי טרפון היושבים ומספרים ביציאת מצריים כל הלילה, ומולה את המסורת של רבן גמליאל הרוצה לשמר את הפולחן הקדום ככל האפשר. ובלשונו של רבן גמליאל: "כל מי שלא אמר שלושה דברים אלו לא יצא ידי חובתו: פסח מצה ומרור".

מבחינה זו חג השבועות הפך לחג המרתק ביותר בתרבות היהודית המתחדשת בארץ ישראל. עם התחלתה של ההתיישבות החלוצית בארץ ישראל אימצו להם קיבוצים ומושבים רבים את חג השבועות כחג מרכזי, וכך מתוך הצורך והזדהות מוחלטות החזירו את המשמעות הראשונית של חג השבועות כחג הביכורים. מי לא זוכר את חגיגות הביכורים המרשימות שנחוגו בקיבוצים ובהם מוצגת כל הראשוניות וההתחדשות של ההתיישבות. ביכורי הארץ, ביכורי הבקר והצאן וביכורי האדם, תינוקות ועוללים המונפים בשמחה כאות להתחדשות וראשוניות. בעשרות השנים בהם היתה התיישבות זו לקטר המוביל את מדינת ישראל והחלוציות חל פיצול חד משמעי בדרך שבה חגגו אלו את חג הביכורים, לעומת אחיהם בני המחנה הדתי והחרדי שהמשיכו לציין את חג השבועות כחג

מתן תורה. כל אותן שנים, זה לא קרב אל זה - שבועות הפך לחג המפוצל ביותר בתרבות היהודית.

אחד מהתהליכים החברתיים העמוקים שמתרחש בשנים האחרונות היא החזרה של החברה הישראלית לאופי התלמודי של חג השבועות. מדובר בתהליך חברתי שאיננו עוד רק בגדר קוריוז או אופנה חולפת. "תיקון ליל שבועות" הפך לכותרת מוכרת היטב שכל ישוב או מוסד חינוכי טורח לפתח בדרכו שלו. מדובר בזרם עמוק בחברה הישראלית שבא לידי ביטוי בהקדשת ליל שבועות ללימוד של מקורות יהודיים במלא הטנא של דרכים, גוונים ושיטות. אין כאן את האפשרות לסכם או לסקור את שלל התהליכים החברתיים הבאים לידי ביטוי במנהג מתחדש זה, שחלקם נובעים כמובן מהתפוררות המסד הציוני שהקים את המדינה ואת ההתיישבות, החלשות החברה הקיבוצית ועוד תהליכים חברתיים מורכבים. מכל מקום, אחת הסיבות הבולטות לכך הוא הרצון של יותר ויותר ישראלים-יהודים שאינם שומרי מצוות ליטול חלק בהוויה היהודית ולהכיר טוב יותר את המסורת התרבותית העשירה שלה על רבדיה השונים, כולל רבדיה התלמודיים, הקבליים והחסידים.

המצב החדש בו מצויה עכשיו התרבות הישראלית, הוא מצב מרגש. מצב משברי מחד, אבל מצד שני גם מצב של אפשרויות רבות וסיכויים אמיתיים להתחדשות. את הסממנים להתחדשות הזו כבר אפשר לאתר ברבדים שונים ורבים של היצירה והתרבות – מוסיקה, ספרות, קולנוע ועוד.

במובן הזה, אנו עדים למצב שבו חג השבועות הפך להיות דוגמא ומשל לצומת דרכים שיש בו הרבה מן המפגש בין חג "מתן תורה" לבין חג "ביכורים". חגיגת חג השבועות כחג מתן תורה על ידי תרבות שהיא חילונית במהותה אך מחפשת את מפתחותיה החדשים לתרבות היהודית, הריהי בבחינת הביכורים האמיתיים של דורנו. הזהות היהודית המתקמת עכשיו מול עינינו איננה יהדות חדשה ועם זאת איננה יהדות של ישראל סבא. היא חיפוש אמיתי ונוקב שנובע ממערכת הקונפליקטים שבהם חיים אזרחי מדינת ישראל ומן העוצמה של ההיסטוריה הכופה עלינו בכל יום יום לעצב את עמדותינו וזהותנו מחדש. יש בחיפוש הזה משברים וסכנות ויש בו גם הרבה מן הערפל, אבל כך כנראה צריך שיהיה בכל תהליך של התחדשות.